

ZÁKLADY REGIONÁLNÍ GEOGRAFIE

text přednášky 5

I. ročník

Regionální identita

Pojem **identita** je různě definován (vědomí totožnosti vlastní osoby – souvisí se seberealizací a autentičností). Ve zkratce můžeme identitu nazvat **sebedefinicí**. Stejně tak jako se vytváří identita jedince vytváří se i kolektivní identita populace vytvářené z více jedinců a obývajících jeden prostor.

Identita člověka se dotváří v období adolescence – jde o přijetí určitých norem a pravidel strukturujících naše chování, životních hodnot. Sdílení společných hodnot či pravidel chování nás přiřazuje k některé ze skupin osob – vytváří se **společná identita**. Tato společná identita může být vytvářena přinášením do stejné profesní či sociální, věkové skupiny či např. přinášením ke stejné **geografické oblasti**.

Geograficky koncentrované populace nabízejí nejlepší předpoklady pro vytváření ucelené společné (kolektivní) identity – vzhledem k tomu, že lidé obývají stejný region nejsou zde výrazné problémy s komunikací a existuje řada příležitostí ke vzájemnému setkávání. Vytváří se zde rovněž **regionální solidarita**. Po dlouhou dobu to byly lokálně ohraničené prostory/regiony, které byly prostorem pro vytváření solidarity, obranných mechanismů a kolektivních iniciativ. V tradiční společnosti tvoří značnou část identity člověka vazba na širší rodinu, kmen = tradice. Jeho regionem byl prostor kde byly beze zbytku sdíleny určité hodnoty a tradice. V tradiční společnosti je tradice i identita regionu daná, orientace lidí na region je jediná možná.

Průmyslová a dopravní revoluce vedla k územní koncentraci určitých skupin obyvatelstva. Dělníci se shromažďovali v průmyslových oblastech nebo velkých městech – s dalším vývojem se sociálnímu pnutí, které zůstávalo omezováno na velká města, dostalo národní či mezinárodní dimenze. Geografické vazby se pak staly méně významnými. Nyní nemusí být nutně skupina, do které přináležíme geograficky koncentrována – je možné že nejčastější kontakty máme s někým ve vzdáleném regionu. V moderní společnosti se uvolňuje síla tradičních vzorů – člověk se může identifikovat s větším množstvím skupin a sociálních útvarů (jeho identita je pestřejší). Současná společnost pak nabízí **možnost výběru** identity i tradice.

Změny v pojetí **teritoriálně koncipované identity** lze dokumentovat na změnách loajality k místu – městu, regionu, či zemi. Loajalita dříve odpovídala více přirozenému hospodářskému zájmu. Jednotliví občané podporovali vzdělání, silnice či infrastrukturu obce v očekávání dlouhodobé návratnosti. Občanský aktivismus, veřejné investice a hospodářské spolupráce – to vše spadalo mezi občanské návyky. Státy se stávají regiony globální ekonomiky a jejich občané pracovníky globálního trhu – otázkou je zda jsou občanské návyky natolik silné, aby odolávaly odstředivým silám globalizace.

Přesto všechny územní vazby nezmizely – geografie voleb v Evropě např. ukazuje, že řada parlamentních politiků je stále volena na základě **lokálního zviditelňování se** (nejrůznějšími způsoby – náležitostí k sociální či profesní skupině či k regionu). Masová politické strany s více sociálně (obecně) a ne regionálně vztahenými tématy si vždy hledali pomaleji cestu k voličům mimo velká města a industrializované oblasti. V současné době ovšem stará sociální rozdělení ztrácejí poněkud na významu, stejně jako tradiční politické ideologie a identita se vytváří na základě jiných témat – znovuoživuje se náboženství (nikoli ovšem klasické církve, ale hnutí a sekty). Velké ideologie, které v předchozích dobách sloužily k budování národních států zanikají a jednotná kultura se tříští na řadu proudů a směrů – vzniká **multikulturní společnost**. Na významu získávají environmentální hodnoty – řada regionálně vztahených hnutí a identit je založena právě na ekologické bázi.

Prostor je stále nejvýznamnějším faktorem spojujícím skupiny obyvatelstva = řada identit je tedy vyprofilována na územním principu. Termín geografický je v tomto případě používán jako vyjádření společného původu, způsobu života či názorů.

V podání geografického determinismu to byly zcela regiony a zejména jejich FG a environmentální kvality, které formovaly identitu jedince – člověk byl vnímán jako součást prostředí (byly zde jasné ekologické vazby). To co nás nutí se identifikovat se s regionem/prostředím je fakt, že prostředí není neutrálním rámcem – každý z nás si k němu připoutává osobní prožitky, rodinné tradice a ve větším měřítku i **společenská paměť** je vázána na určitý prostor.

Kolektivní vazby vytváří region jako kulturní realitu – založenou většinou na symbolech (vyjádřených většinou malým místem či přírodním prvkem – např. Říp pro Čechy, bříza pro ruské regiony). Postupně se mezi tyto symboly vkrádají i ekonomické a historicky dané.

Nejsilnější faktorem vázajícím člověka či společenskou skupinu k nějakému teritoriu, je fakt, že jde o rodiště. Kolektivní vazby se často odkazují na motiv putování předchůdců osidlujících současně území – téma zaslíbené země existuje v mnoha mytologiích (v praxi použito dokonce i ve 20. století v podobě konceptu Lebensraumu). Naturalizace určitých skupin obyvatelstva v nějakém území často tedy často vychází z vnímání obětí přinesených jejich předchůdci pro ovládnutí či obranu daného teritoria (proto takový význam, symbolů – hrobů, památníků či bojišť). Kdyby měl prostor pouze funkční a ne také symbolické atributy vypadalo by současné regionální uspořádání či regionální konflikty poněkud jinak.

Jednotlivé identity vytvářejí/skládají složitý celek (v zahraničí nám stačí označení, že jsme Čech, v ČR se již například rozlišuje dle krajů). Většinou se lidé identifikují se 4 úrovněmi – lokální (město, vesnice), regionální, národní a Evropskou.

Zejména v minulosti mohla být regionální identita identifikována především na základě řeči, **společné regionální/lokální historie** a regionálně vztažených symbolů. Zvýšená mobilita, rozvoj trávení volného času a globální trendy vůbec (časová komprese i konvergence) vedou k tomu, že životní styly jednotlivých lidí se vzájemně přibližují což může dále vést k smazávání rozdílů mezi identitou jednotlivých regionů. V souvislosti s globalizací ekonomického vývoje se rovněž (i když méně výrazně) stírají rozdíly – identita mezi jednotlivými národy/národními státy.

Na druhou stranu krize regionální identity je často tím, co dělá regionální identitu módní záležitostí – zatímco dříve byly regionální identita každého člověka danou věcí, nyní se k ní hlásí různí lidé/skupiny dobrovolně a účelově za cílem sdílení nějakých vybraných (ne daných hodnot).

Regionální identita souvisí mj. s **kulturními charakteristikami**. Ve společnostech kde dochází k ústnímu šíření kulturních znalostí (řeč, apod.) budou samozřejmě vymezovány prostorově menší regiony.

V souvislosti se psanými dokumenty se procesy kulturního přenosu zrychlily – navíc došlo k usnadnění administrace (státní, náboženské). Kultura se už nevyvíjela pouze na bázi kolektivní paměti. V souvislosti s rozvojem knihtisku bylo možné i relativně snadné a levné šíření psaných textů. Začaly se vydělovat znalosti a poznatky dostupné všem a ty dostupné jen určitým elitám zvládajícím čtení. Zatímco **ta masová kultura** vytvářela menší areály, elitní kultura zahrnovala daleko větší oblasti – došlo k paralelnímu rozvrstvení prostoru na prostor masové kultury a **kultury elitní**. Masová kultura, která měla blíže ke kultuře elitní mohla často lépe těžit z inovací – viz. hospodářské rozdíly mezi českými a německými sídly.

S rozvojem tisku a školství dualismus kultur začal posun hranic mezi masovou a elitní kulturou – prolínání.

Masová komunikace a její prostředky vedou kulturní rozrůznění k **uniformitě a homogenitě** – dříve elitní znalosti a postupy se stávají součástí volně dostupné masové kultury.

Je užitečné rozlišovat mezi identitou regionu jako teritoria a identitou obyvatel, kteří daný region obývají. Identita regionu jako území se odráží ve vyprávění, symboly spojených s daným teritoriem a odrážejícími přírodu, krajinu, historii či populaci. Jde o jakousi „story“ regionu, která je poskytována obyvatelům skrze vzdělávací systém či média – jde o jakousi ideální identitu. Na druhé straně existuje něco jako skutečná identita produkovaná/definovaná občanskou společností – typickou formou je regionální aktivismus. Ideální identita je souhrnem identifikací, které lidé uskutečňují na základě třídy, pohlaví, generace, etnika či náboženství – některé z nich jsou územně vztažené, jiné ne.

Mimo jiné i na základě ekonomických či sociálně-kulturních charakteristik regionů se vytvářely politická uspořádání, resp. **politická identita regionu**. (významně na základě socio-kulturních charakteristik jsou stanoveny politické jednotky např. ve Francii) Identita regionu jde vždy ruku v ruce s jejím politickým vyjádřením a mírou autonomie. Politické elity, stejně jako ostatní populace často pracují s prostorem jako souborem symbolů, tak aby ho mohly lépe kontrolovat. Symbolické členění prostoru neznamená pouze jména, ale také vlajky, písně, rituály. Navíc řada symbolů není pouze kolektivní pamětí, ale evokuje současnou situaci. Nejde jen o vyjádření politické moci ale i moci ekonomické – často to jde ruku v ruce – místní správa se ruku v ruce s podnikateli snaží vytvořit co nepříznivější

image/identitu regionu jako prostředí pro investice, podnikání či cestovní ruch – regionální marketing (marketingové materiály, loga, apod.)

Moderní stát je ve svém základě státem unitárním. Jeho základem je/byla společná ideologie, náboženství, cílem pak bránění upravování historie a vzniku příliš velkých regionálních nerovností. Politický systém se snaží o standardizaci právního a sociálního prostředí, tj. stát je zárukou stejných práv pro všechny občany – pro tyto funkce musí být dosaženo kontroly nad prostorem a jeho dílčími jednotkami.

Vývoj současné územní struktury evropských států je většinou politologů popisovaný jako proces postupné integrace periferních regionů k jádrové oblasti. tento proces byl popisován jako čtyřetapový model:

1. teritoriální konsolidace (tj. ustálení administrativních jednotek);
2. kulturní standardizace (zavedení jednotného systému vzdělávání, školství, popř. náboženství);
3. masová demokratizace (místní volební právo, volební systém);
4. mechanismy redistribuce zdrojů (regionální politika, veřejné služby).

Národní identita je většinou spojována s jazykem, historickými událostmi, osobnostmi, mentalitou a institucemi.

Na druhou stranu tomuto homogenizačnímu procesu se uplatňuje i proces opačný, dekoncentrační – regionalismus (možná protiváha nacionalismu, na kterém byly zhusta budovány národní státy).

Regionalismus je pojem spojený se střední úrovní správy a samosprávy, s problematikou vymezení nejen vhodných regionů, ale stanovením koncepcí pro tento střední článek.

Jsou to procesy decentralizační (s vyšších úrovní na region) a centralizační (z nižších úrovní na region). Regionalismus lze rozdělit na regionalismus primární, sekundární a ústavní.

Primární regionalismus – prvotní příčina vzniku regionalismu je v existenci států s polyetnickou strukturou – stabilita je zajišťována kombinací vojenské moci, byrokracie, vzdělávání a síly zvyku. V určitém období pak dochází k vyjadřování nespokojenosti menšiny/regionu se svým postavením v rámci státu - v období nespokojenosti menšin dochází k formování politických reprezentantů etnika a vyjednávání s představiteli států = primární/kulturní regionalismus (požadavky na výuku v jazyce, vysílání, apod.).

Nastartovaný proces většinou nekončí kulturní autonomií, ale je usilováno o **decentralizaci státní moci**, o podíl na veřejné správě, prosazení samosprávy, o zajištění srovnatelné ekonomické úrovně regionů = **sekundární regionalismus**.

Regionalismus ústavní je pak snaha zakotvit samosprávné postavení jednotlivých regionů do ústavy unitárního státu, v ekonomické oblasti jde většinou o přesvědčení, že při vyšším stupni samostatnosti by region řešil své problémy lépe.

V současnosti je středem zájmu vztah mezi evropskou a národní identitou. Jaké mezi nimi existují vztahy a v čem se navzájem liší?

1. teritoriálním vymezením

Zatímco státně-národní teritorium je jasně vymezeno politickými a často i jazykovými hranicemi, regiony nejsou tak jasně vymezeny, Pro určení regionu se také nepovažuje za nutné, aby jeho území bylo etnicky homogenní. Z toho plyne, že migrací může být regionální identita oslabena snáze než národní identita, a to zejména v tom případě, pokud jde o migraci uvnitř teritoria, které je definováno jako národní teritorium.

2. kulturním vymezením

Identita příslušníků moderního národa je mj. založena na specifické kulturní pospolitosti, která se liší od jiných národních kultur. Regionální kultura má sice také svou specifiku, ale je jen součástí širšího kontextu národní kultury. V otázce kultury vztah mezi národní a regionální identitou není konfrontační, ale více vzájemně se doplňující.

3. typem pospolitosti

Národ má příslušníky, region pouze obyvatele. Příslušníci národa jsou daleko úžeji spjati s národní historií, jsou nositeli historického vědomí. Obyvatelé regionu tuto vlastnost postrádají (chybí jim širší kontext). Národní pospolitost chápe všechny své jedince, regiony, sociální skupiny jako stejně důležité a proto se uvnitř této pospolitosti praktikuje princip vzájemné solidarity. To v regionálních aktivitách chybí. Regionální pospolitost a její zájmy postrádají charisma národa. Na druhé straně se tímto minimalizuje nebezpečí, že by regionální pospolitost mohla být zdrojem nacionalismu.

4. vztahem k politické moci

Národní existence má nyní takřka všude v Evropě formu nezávislého státu. Vztah mezi politickou mocí a národem je tedy evidentní. Z tohoto vztahu se region jeví jako provincie, která je podřízená vyššímu celku. Regionální identita je tak v daleko větší míře kompatibilní s nadnárodní, evropskou identitou než s národně-státní identitou. Sovětský, stejně jako jugoslávský experiment vytvořit takovou nadnárodní identitu ztroskotal právě díky tomu, že se otevřeně postavil do konfrontace s národními identitami,

Evropská identita může být vymezena na základě následujících kritérií:

1. geografická (jsou Evropany obyvatelé Středomořských prostorů, je Rusko Evropa?)
2. jazyková (zde je identita komplikována četností používaných jazyků, kterých je Evropě 43 – za rostoucí hegemonie angličtiny)
3. historická kritéria (společná minulost a provázanost dějin)
4. kulturní kritéria (hlavně vliv křesťanství)
5. ekonomická a sociální kritéria

Řada postkomunistických zemí definuje svoji transformaci jako “**návrat do evropy**”

Etnografický region

Dlouho se diskutovalo o tom, zda-li je možné něco jako **etnografický region** vymezit. Etnografickým regionem se rozumí území obývané nějakou etnografickou skupinou. Ke kritériím patří především zvláštnosti lidové kultury a vědomí obyvatel o vlastní odlišnosti, jazykové odlišnosti (dialekt) či fyzické a psychické znaky.

Na vývoj kulturní diferenciaci měly v tradiční zemědělské (feudální) společnosti vliv geografické podmínky – zejména v dřevních dobách jejího formování. Dnešní etnografické regiony však pouze velmi volně respektují prostorové vzorce starých kmenových uspořádání. větší význam pro identitu regionu měly v moderní formující se politicko-správní celky, které často významně omezovaly obyvatelstvo v ekonomických a společenských kontaktech.

V minulosti takto působily často hranice feudálních dominií (panství) – často panství vytvářela ucelenou etnografickou jednotku (stejná uplatňovaná ekonomická politika, příliv kolonistů, zásahy do demografického složení obyvatelstva).

Dalším vlivným faktorem byla role církve a církevních institucí – hranice konfese byla současně i hranicí kulturní. Církevní ustanovení často ovlivňovala kulturní a společenský život. Na drobnější úrovni měla význam jako geografická jednotka farnost (poutě jako nejvýznamnější centrální akce roku).

Do etnografického vývoje často promlouvala ekonomická vyspělost území – logicky relativně méně vyspělé oblasti patřily současně i mezi oblasti nejvíce izolované, tj. byly zde předpoklady pro vytváření hluboké identity. Společensko-ekonomické rozdíly napomáhaly i demografické izolovanosti (méně snatků mezi ekonomicky odlišnými skupinami obyvatel).

K vědomí sounáležitosti obyvatel s regionem přispívala i **historická tradice** – tj možná historické události ovlivňující vývoj regionu (Chodove, Valaši).

Základní význam mělo **etnické složení obyvatelstva** a dále pak tzv. **migrace kulturních hodnot** (vliv kolonistů či přebírání tzv. vyšší kultury – stavební slohy, převládající životní styly).

Vliv jazyka – určitá izolovanost mohla být důsledkem jazykových odlišností a naopak mohla vést k diferenciaci jazyka.

Při vymezování hranic etnografického regionu lze vycházet ze syntetizující mapy jednotlivých kulturních znaků či dát na názor, sebeidentifikaci obyvatel. Oba přístupy se ovšem často nekryjí. tyto hranice nejsou neměnné.

Kultura jako regionální indikátor

Kulturou se v geografickém smyslu nemyslí její užší vymezení – literatura, hudba, výtvarné umění (i když i tyto složky mohou mít regionální náboj). Kulturou se nemyslí ani úzké vymezení na základě rasy (jde o biologický termín a rasová diferenciaci je otázkou dlouhodobého relativně izolovaného vývoje).

Kulturní geografie se vyvinula jako odnož geografie humánní, která jako kulturu zachycuje vzorce lidského chování, které vytváří trvalé struktury, přenášené z generace na generaci či z jedné skupiny na druhou. Hlavními působícími silami jsou tzv. síly symbolické, z nichž nejvýznamnější je jazyk.

Jeden z nejjednodušších postupů ke kategorizaci kultury použil Julian Huxley – rozeznává 3 komponenty:

1. **mentifakty** = jsou to trvalé a ústřední znaky kultury jako náboženství, jazyk, folklór, apod. Jsou abstraktní a mentálně založené.

2. **sociofakty** = vztahy mezi skupinou a individuem (rodinná struktura, reprodukční a sexuální chování, výchova dětí). Zahrnuje také politický a vzdělávací systém.
3. **artifakty** = materiální zhmotnění kultury (systém zemědělské produkce, land use, nástroje, oblečení, apod.).

Kulturní geografie, hlavně tzv. berkeleyjská škola, byla poměrně dominantní geografickou subdisciplínou. Zabývala se takovými problémy jako 1. **difúze kulturních znaků** (např. Sauer byl zaměřen na šíření kulturních plodin, zatímco jiní zkoumali typy domů či jména), 2. **identifikace kulturních regionů** (syntetické mapy), 3. **kulturní ekologie** (jak byl land use a obhospodařování půdy vázáno na kulturní danosti), 4. **regionální specializace**.

Definice kulturních regionů není právě jednoznačným úkolem – americký kulturní geograf Donald Meinig analyzoval případy, kdy oblast určité kultury vzrostla, rozšířila se z malé lokace vzniku. Tzv. Meinigův model kulturního regionu je souborem koncentricky uspořádaných regionálních oblastí – viz. příklad Mormonů a kulturního regionu v USA.

1. *jádro – je zde nejhustější mormonská populace, dominuje zde jejich náboženství a historie obývání tohoto území mormony je nejdelší. Jde o oblast tzv. Wasatch Oasis východně od Salt Lake City – v posledních 50 letech obsahovala 40% mormonské populace USA. Je to centrum mormonské imigrace.*
2. *doména (domin) – oblast s dominantní mormonskou kulturou, ale s menší intenzitou než v centru. Zahrnuje čtvrtinu mormonské populace.*
3. *sféra – vnější zóna vlivu, v rámci které tvoří mormoni významné minority. Žije zde asi 13% mormonů. Jde o diskontinuitní shluky sídel než o souvislý pás s nízkou hustotou.*
4. *vnější oblasti – západní pobřeží, zahraničí*